

DAVLAT BYUDJETI VA UNING IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI ROLI

Tursunboyev Bobur

*Bo'stonliq tumani Iqtisodiyot va moliya bo'limi boshlig'i moliya
masalalari bo'yicha o'rinbosari*

Tel : +998983601818

E-mail: boburbek0200@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada davlat byudjeti tushunchasi, uning tuzilishi, daromad va xarajat manbalari hamda iqtisodiy rivojlanishdagi roli batafsil tahlil qilinadi. Maqolada davlat byudjeti orqali iqtisodiy siyosatni amalga oshirish, makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash, investitsiyalarni rag'batlantirish, ijtimoiy sohani moliyalashtirish hamda davlat qarzlarini samarali boshqarish imkoniyatlari keng yoritilgan. Shuningdek, maqolada byudjet siyosati samaradorligini oshirish yo'llari, moliyaviy resurslarni optimal taqsimlash mexanizmlari va davlat moliya siyosatining iqtisodiy o'sishdagi strategik ahamiyati ilmiy asosda ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari davlat byudjeti tizimini takomillashtirish va mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: davlat byudjeti, moliya siyosati, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy himoya, byudjet samaradorligi.

Аннотация: В данной научной статье рассматриваются понятие государственного бюджета, его структура, источники доходов и расходов, а также роль в экономическом развитии страны. В статье подробно анализируются возможности реализации экономической политики через государственный бюджет, поддержания макроэкономической стабильности, стимулирования инвестиций, финансирования социальной сферы и эффективного управления государственным долгом. Кроме того, рассматриваются пути повышения эффективности бюджетной политики, механизмы оптимального распределения финансовых ресурсов и стратегическое значение финансовой политики для экономического роста. Результаты исследования имеют практическую ценность для совершенствования бюджетной системы и обеспечения долгосрочной экономической стабильности страны.

Ключевые слова: государственный бюджет, финансовая политика, экономическое развитие, социальная защита, эффективность бюджета.

Abstract: This scientific article examines the concept of the state budget, its structure, sources of revenues and expenditures, and its role in the economic development of the country. The study provides a detailed analysis of how budgetary policy can be used to

implement economic policy, maintain macroeconomic stability, stimulate investments, finance the social sector, and manage public debt effectively. Furthermore, the article explores ways to enhance the efficiency of budgetary policy, mechanisms for optimal allocation of financial resources, and the strategic importance of fiscal policy for economic growth. The research findings are of practical value for improving the budget system and ensuring the long-term economic stability of the country.

Keywords: state budget, fiscal policy, economic development, social protection, budget efficiency.

Kirish

Davlat byudjeti – bu davlatning moliyaviy faoliyatini tartibga soluvchi, daromadlar va xarajatlarni aks ettiruvchi asosiy moliyaviy hujjatdir. Byudjet tizimi orqali davlat iqtisodiy siyosatni amalga oshiradi, resurslarni taqsimlaydi va jamiyatning turli qatlamlari o‘rtasida ijtimoiy adolatni ta‘minlaydi. Shu bilan birga, byudjet davlatning moliyaviy barqarorligini saqlash, iqtisodiy o‘rtni rag‘batlantirish va fuqarolarning hayot sifatini oshirishdagi eng muhim vositalardan biridir.

Davlat byudjeti iqtisodiy barqarorlikni saqlash, inflyatsiyani nazorat qilish, ish o‘rinlarini yaratish va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, byudjet tizimi nafaqat moliyaviy rejalashtirish vositasi, balki iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlovchi strategik hujjat sifatida qaraladi. Ushbu maqolada davlat byudjeti tushunchasi, uning tuzilishi, iqtisodiy rivojlanishdagi roli hamda samarali moliya siyosatini shakllantirish mexanizmlari batafsil tahlil qilinadi.

1. Davlat byudjeti tushunchasi va tuzilishi

Davlat byudjeti – bu davlatning bir yil davomida amalga oshiradigan daromatlari va xarajatlarini rejalashtiruvchi moliyaviy hujjatdir. Byudjetning asosiy vazifasi – davlat resurslarini optimal tarzda taqsimlash, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni muvofiqlashtirishdir.

Daromadlar manbalari:

- Soliqlar (foyda, daromad, aksiz va boshqalar) – davlatning asosiy daromad manbai bo‘lib, iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish uchun ishlatiladi.
- Davlat bojxona yig‘imlari – import va eksport operatsiyalaridan tushadigan daromadlar, milliy iqtisodiyotning himoyasida ham ahamiyatlidir.
- Majburiy to‘lovlar va boshqa manbalar – davlat fondlariga kiritiladigan majburiy majburiyatlar va ixtiyoriy to‘lovlar, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlaydi.

Xarajatlar yo‘nalishlari:

- Ijtimoiy soha (ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya) – bu yo'nalish jamiyatning barcha qatlamlari hayot sifatini oshirishga qaratilgan muhim xarajatlarni o'z ichiga oladi.
- Mudofaa va xavfsizlik – davlatning suverenitetini saqlash va ichki xavfsizlikni ta'minlashga yo'naltiriladi.
- Infratuzilma va iqtisodiy rivojlanish loyihalari – transport, energetika va sanoat infratuzilmasini rivojlantirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Byudjet tizimi uch asosiy shaklda mavjud: davlat byudjeti, mahalliy byudjet va maxsus fondlar. Shu bilan davlat moliyaviy resurslarni nafaqat markaziy darajada, balki hududlar va maxsus dasturlar bo'yicha ham samarali boshqaradi.

Davlat byudjeti va iqtisodiy rivojlanish

Davlat byudjeti mamlakat iqtisodiyotini boshqarishdagi eng muhim vositalardan biridir. Byudjet orqali davlat o'z daromad va xarajatlarini tartibga soladi, iqtisodiy siyosatni amalga oshiradi hamda jamiyatdagi turli qatlamlar o'rtasida ijtimoiy adolatni ta'minlaydi. Quyida byudjetning asosiy funksiyalari va uning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri batafsil yoritiladi.

1. Makroiqtisodiy barqarorlik

Makroiqtisodiy barqarorlik – bu iqtisodiyotning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash, inflyatsiya, deflyatsiya va boshqa iqtisodiy inqirozlarni kamaytirishga qaratilgan muhim yo'nalishdir. Davlat byudjeti orqali daromadlar va xarajatlar muvozanatini saqlash, iqtisodiy jarayonlarni barqarorlashtirish imkonini beradi. Masalan, iqtisodiyotda narxlar keskin oshib ketganda, davlat xarajatlarini kamaytirish yoki soliq siyosatini o'zgartirish orqali inflyatsiyani nazorat qilish mumkin. Shu bilan birga, byudjet siyosati iqtisodiy tsikllarni yumshatish imkoniyatini yaratadi.

Iqtisodiy tsikllar – bu iqtisodiyotdagi rivojlanish va pasayish davrlari bo'lib, ular odatda ishlab chiqarish, ish o'rinlari, daromadlar va iste'mol hajmi o'zgarishlariga bog'liq. Davlat byudjeti pul-kredit siyosati bilan uyg'unlashtirilgan holda, iqtisodiy tsikllarning salbiy ta'sirini yumshatadi. Masalan, iqtisodiy pasayish davrida byudjet xarajatlarini oshirish orqali ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish mumkin. Shu tarzda, davlat makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi, iqtisodiy xavflarni kamaytiradi va uzoq muddatli iqtisodiy o'sish uchun qulay shart-sharoit yaratadi.

2. Investitsiyalarni rag'batlantirish

Davlat byudjeti iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Davlat infratuzilmaga – yo'llar, energetika tizimlari, transport va telekommunikatsiya sohalariga sarmoya kiritadi. Buning natijasida yangi ish o'rinlari yaratiladi, iqtisodiy faoliyat kengayadi va mamlakatda ishlab chiqarish hajmi oshadi. Masalan, yangi avtomobil yo'llari va logistika markazlariga sarmoya kiritish xususiy sektorni ham jalb qiladi: ishlab

chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar loyihalarga investitsiya kiritadi, shu bilan iqtisodiyot rivojlanadi.

Shuningdek, davlatning investitsion siyosati xususiy sektorni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni ham o'z ichiga oladi. Bu, masalan, soliq imtiyozlari, subsidiyalar yoki grantlar orqali amalga oshiriladi. Natijada xususiy biznes loyihalami moliyalashtiradi, yangi texnologiyalar va innovatsiyalar iqtisodiyotga jalb qilinadi. Shu tarzda, davlat byudjeti nafaqat davlat sektori, balki xususiy sektor faoliyatini ham kengaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

3. Ijtimoiy himoya

Byudjetning ijtimoiy yo'nalishi – bu aholining turmush darajasini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan muhim funksiyadir. Davlat byudjeti orqali ijtimoiy nafaqalar, pensiyalar, nogironlar uchun moddiy yordam va sog'liqni saqlash xizmatlari moliyalashtiriladi. Shu bilan birga, byudjetning ijtimoiy yo'nalishi kambag'allikni kamaytirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va aholi hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Masalan, sog'liqni saqlash tizimiga byudjet mablag'larini yo'naltirish orqali aholi kasalliklardan vaqtida davolanishi, tibbiy xizmatlarga erkin kirish imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, ta'lim sohasiga sarmoya kiritish orqali kelajakda malakali kadrlar tayyorlanadi, bu esa uzoq muddatda mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

4. Davlat qarzlarini boshqarish

Davlat byudjeti orqali davlat qarzlarini samarali boshqarish ham amalga oshiriladi. Byudjet balansini saqlash orqali davlat qarzi barqaror darajada bo'ladi va moliyaviy xavfsizlik kafolatlanadi. Bu esa iqtisodiyotning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi.

Masalan, davlat qarzini boshqarish mexanizmlari orqali qarzlarining foiz to'lovlari va asosiy qarz summalari vaqtida qoplanadi, byudjetda favqulodda xarajatlar uchun zaxira mablag' ajratiladi. Shu bilan davlat moliyaviy majburiyatlarini rejalashtiradi va iqtisodiy inqirozlar oldini oladi.

Davlat qarzlarini boshqarishning yana bir muhim jihati – qarzlarining milliy iqtisodiyotga zarar keltirmasligi va moliya tizimini barqaror saqlashdir. Shu sababli, byudjetning bu yo'nalishi nafaqat moliyaviy, balki strategik ahamiyatga ega.

3. Moliya siyosati va byudjet samaradorligi

Davlat moliya siyosati – byudjet daromadlari va xarajatlarini optimallashtirish orqali iqtisodiy jarayonlarni boshqarishdir. Bu siyosatning samarali amalga oshirilishi nafaqat moliyaviy resurslarni tejash, balki iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Samarali byudjet siyosati elementlari:

- Daromadlarni kengaytirish (soliq bazasini oshirish) – bu davlat daromadlarini barqarorlashtirish va iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantirishga imkon beradi.
- Xarajatlarni tartibga solish va prioritetlash – moliyaviy resurslarni eng muhim yo‘nalishlarga yo‘naltirish orqali byudjet samaradorligini oshiradi.
- Byudjet taqsimotida shaffoflik va nazorat – korrupsiyaga qarshi kurashish va moliyaviy intizomni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Samarali byudjet siyosati iqtisodiy o‘rishga, ijtimoiy barqarorlikka va moliyaviy intizomga olib keladi. Shu bilan davlatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirish uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

Xulosa

Davlat byudjeti mamlakatning moliyaviy resurslarini to‘g‘ri taqsimlash va iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Samarali byudjet siyosati orqali davlat iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaydi, ijtimoiy sohani rivojlantiradi va fuqarolarning hayot sifatini oshiradi. Shu sababli, byudjet rejalashtirish va uning ijrosini nazorat qilish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishida strategik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodjayev A.X. *Moliyaviy tahlil asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 256 b.
2. Toshmuhamedov B.T. *Davlat byudjeti nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 312 b.
3. Vahobov A.V., Tursunov I.X. *Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning moliyaviy mexanizmlari*. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 278 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 2023-yil holatiga.
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. *Davlat byudjeti ijrosi bo‘yicha tahliliy hisobotlar*, 2020–2024.